

Når jeg så skal ut i verden

Barn og tro i tidlig kristendom

 tapir akademisk forlag

Innhold

Innledning	9
Karl Olav Sandnes	
1. Barn i antikken og tidlig kristendom. Hva er det mulig å vite og hva vet vi?	15
Reidar Aasgaard	
2. Barns forhold til religioner i antikken	31
Inger Marie Lindboe	
3. Barn og opplæring i gresk-romerske miljø	45
Tor Vegge	
4. «Når dine barn spør deg ...» Trosformidling til barn og unge i jødisk tradisjon	61
Karl Olav Sandnes	
5. Barn i evangeliene	75
Inger Marie Lindboe	
6. «... oppdragelse og rettleiding som er etter Herrens vilje» Trosformidling til barn og unge i den eldste kirke	113
Karl Olav Sandnes	
7. Til barnets beste? Samspillet mellom hjem, kirke og skole i tidligkristen trosopplæring	143
Reidar Aasgaard	
8. Organisert trosopplæring for barn og unge	167
Oskar Skarsaune	
9. Tomas' barndomsevangelium – den første kristne barnefortelling?	205
Reidar Aasgaard	
10. «La ingen ting være så viktig som å ha omsorg for barna» – kristen oppdragelse hos Johannes Krysostomos	221
Odd Magne Bakke	
11. Ut i verden: refleksjoner rundt trosopplæring i antikken og i dag	237
Karl Olav Sandnes, Oskar Skarsaune og Reidar Aasgaard	

Litteraturliste	255
Om forfatterne	270

11. Ut i verden: refleksjoner rundt trosopplæring i antikken og i dag

Karl Olav Sandnes, Oskar Skarsaune og Reidar Aasgaard

Utfordringer er ikke noe nytt ...

Du har bedt meg, bror Deogratias, å skrive noe til deg om opplæring av nybegynnere, fordi det kan være til nytte for deg. Du forteller at det i Kartago, der du er diakon, ofte hender at personer som trenger en første opplæring i kristen tro, sendes til deg. For du blir regnet som svært dyktig til å undervise, og for å ha god kunnskap om troen og en tiltalende fremtreden. Men du sier også at du nesten alltid opplever det vanskelig å formidle dette temaet, den tro vi har som kristne, på en egnet måte. Hvordan skal man begynne forklaringen, og hvordan skal man avrunde den? Og når selve forklaringen er avsluttet, skal vi da gå videre med noen slags formaninger? Eller skal vi bare nevne de bud som de vi taler til, må kjenne dersom de vil holde fast ved et kristent liv og en kristen bekjennelse?

Samtidig innrømmer og klager du over at du ofte også selv, midt i en lang og uinspirert utredning, opplever den som fruktesløs og kjedelig. Og hvordan er det ikke da for dem du prøver å undervise, og for andre tilhørere? Du sier at dette tvinger deg til å innkreve min gjeld overfor deg ved at jeg skriver litt om dette emnet, men at det må skje av kjærlighet, så det ikke tynger meg i mine mange oppgaver.¹

Augustin, *Opplæring av nybegynnere (De catechizandis rudibus)*, kapittel 1, ca. 400 e.Kr.

Avsnittet er innledningen til Augustins bok *Opplæring av nybegynnere*, der han gir råd til en av sin tids mange trosopplærere. Boka er en av de tidligste håndbøker av dette slag. Den har vært mye brukt opp gjennom tiden og har hatt atskillig innflytelse på tenkning og praksis rundt kirkelig opplæring. Teksten er et eksempel på at trosopplæring var en utfordring også i tidligere tider.

¹ Teksten er oversatt av Oskar Skarsaune og Reidar Aasgaard.

Hva er trosopplæring?

«Trosopplæring» er et nøkkelord i denne boka og i prosjektet den springer ut av. Ordet kan språklig og teologisk ha flere betydninger. Teologisk sett er det viktig å spørre om ordet handler om opplæring *til* tro eller om opplæring *ut fra* tro. Det er en viktig forskjell mellom disse to. Det historiske materialet har nemlig vist at kirkens trosopplæring ikke var dens misjonsmark. Opplæringen var ikke stedet for å vinne nye medlemmer; det var altså ikke en opplæring til tro. Både i hjem og kirke skjedde opplæringen med utgangspunkt i tilhørighet. Det var derfor en opplæring ut fra, det vil si med basis i, tro. Den teologiske begrunnelse for denne måten å tenke på i dag, vil særlig være dåpen, at de som døpes, blir døpt inn i et fellesskap. Men også overfor barn og unge som ikke ennå er døpt, vil tilhørighet være det naturlige utgangspunkt for dagens trosopplæring. I lys av vår historie, kultur og – ikke minst – det valg som det å delta i kirkelig trosopplæring innebærer, er det riktig å gjøre tilhørighet og ikke misjon til utgangspunkt for opplæringen. Også i den tidlige kirke gjorde man forskjell på katekumener som forberedte seg til dåp, og de «utenfor» som var mål for misjonsvirksomhet.

I gresk, romersk og jødisk sammenheng fungerte henholdsvis Homer, Vergil og Moseloven ofte som grunnbøker i opplæringen, både som lesetrening og som kulturell kanon. Trosopplæring var generelt i antikken dermed mer enn formidling av kunnskap. Det handlet om en sosialisering der fellesskapets erfaringer, praksiser og ritualer sto sentralt. Slik er det også i dag, og moderne trosopplæring må derfor ta sikte på å forme tanker og å danne praksiser som spiller sammen med det fellesskap man allerede tilhører.

Trosopplæring i en luthersk sammenheng

I en kirke basert på evangelisk-luthersk kristendom må trosopplæringen ses i forhold til et luthersk syn på tro. Dette er blant annet formulert i Martin Luthers Lille katekisme (1529), et av Den norske kirkes bekjennesskrifter. I forklaringen til tredje trosartikkel i Den apostoliske trosbekjennelse står det:

Jeg tror at jeg ikke av egen fornuft eller kraft kan tro på Jesus Kristus, min Herre, eller komme til ham. Men Den hellige ånd har kalt meg ved evangeliet, opplyst meg, helliggjort meg og holdt meg fast i den sanne tro.²

2 Brunvoll 1972:121.

Et hovedpoeng for Luther her er at troen ikke er noe vi har av oss selv eller blir gitt av andre mennesker: Troen er en gave fra Gud, gitt i dåpen og holdt levende av Gud selv ved Den hellige ånd.

I lys av dette må vi lese de historiske kildene, også Det nye testamentets tekster, kritisk når de tidvis taler som om man kan disiplineres til tro. Vi må forholde oss teologisk ansvarlige til den rolle som straff og tukt spiller i de kristne kildene om trosopplæring, hvilket må bety å ta avstand fra det. Heller ikke kan kristen opplæring betraktes som et dannelsesprosjekt hvor troen utgjør toppen av en kunnskapspyramide. Slik tenkte en del kristne i oldkirken, særlig intellektuelle miljøer preget av nyplatonisme, som i Alexandria og Kappadokia. Begge disse måtene å tenke om tro og opplæring på møter klar motstand i Det nye testamentet selv: «For av nåde er dere frelst, ved tro. Det er ikke deres eget verk, men Guds gave» (Ef 2,8).

Trosopplæring og dåpsopplæring

Ordet «trosopplæring» henger i reformen nært sammen med ordet «dåpsopplæring». Kan hende er dette ordet vel så dekkende for hva den dreier seg om, siden det er dåpen som er utgangspunktet for opplæringen, og siden det i retningslinjene for reformen blir lagt stor vekt på opplæring som en rett alle døpte har, også uavhengig av den enkeltes grad av tro i utgangspunktet, eller av om resultatet av opplæringen blir en bevisst tro. Men uansett om det handler om dåp eller tro, er det en organisk sammenheng mellom disse. I dette har vi i dag et klart felles anliggende med den tidligste kristendom, der disse også var uløselig knyttet sammen. Et godt eksempel på dette kan være fortellingen om Filip og den etiopiske hoffmannen i Apostlenes gjerninger 8,26–38 der dåpen følger nært knyttet til den undervisningen som Filip gir.

Riktignok var det i den tidlige kristendom mer vanlig at også voksne ble døpt, og at den grunnleggende opplæring skjedde før dåpen – selv om den også fortsatte etterpå, gjennom forkynnelse og deltakelse i ritualer, fester o.a. Men barnedåp ble også i stor grad praktisert, noe som blant annet fortellingen om Paulus og Lydia vitner om, der hun ble døpt «sammen med alle i sitt hus» (Apg 16,14–15; jf. også 1 Kor 1,16). I slike sammenhenger vil opplæringen for barna og de unge ha foregått etter dåpen, slik som er klart vanligst i vår lutherske sammenheng i dag. Tilsvarende var det trolig også i Timoteus' tilfelle, slik det beskrives i 2 Timoteusbrev 1,5 og 3,15f. Brevet omtaler ikke hans dåp. Men vi må regne med at også han var blitt døpt som liten, ettersom han helt fra han «var et lite barn», hadde «kjent de hellige skriftene», blant annet gjennom den opplæring hans mor og mormor hadde gitt ham.

Som i dag var altså dåp og opplæring i troen også for barns og unges del knyttet uatskillelig sammen, selv om den praktiske gjennomføringen nok varierte mye, avhengig av situasjonen.

Trosopplæring i kildene

De første fem århundrene av vår tidsregning utgjør en formingsfase i kristendommens historie. I løpet av denne perioden ble den grunnvollen lagt som gjorde det mulig for Kristus-troen å bli en tro som berørte alle sider ved menneskets liv, og for kristendommen å bli det vi i dag kaller en verdensreligion. Den innflytelsesrike religionshistorikeren Ninian Smart (1927–2001) har utviklet en modell der han skisserer de elementene som karakteriserer en fullt utbygd religion.³ Modellen hans innebærer ikke en verdivurdering eller rangering av religioner, men vil få frem de områder som de utfolder seg på, og hvor de legger vekten. Han opererer med sju elementer, som han kaller dimensjoner: fortelling/myte (tekster, historier), lære (dogmatikk, filosofi), riter (ritualer, sakramenter, kontemplative tekniker o.l.), etikk (moralsystem og anvisninger for livet i nære fellesskap og i samfunnet), erfaring (opplevelser, følelser, den estetiske dimensjon), sosial organisering (fellesskap, møtesteder) og materiell kultur (bygninger, gjenstander o.l.). For enkelte religioners del, også mange av antikkens, vil noen av disse sju spille en liten eller nesten ingen rolle.

I studiet av den tidlige kristendom ser vi at alle disse dimensjonene gradvis får sin form. Dels skjer det en utvikling innen hvert enkelt område, for eksempel ved at det vokser frem visse tradisjoner for tolkning av kristendommens hellige skrifter. Men det skjer også gjennom et komplisert samvirke mellom dimensjonene, der de i fellesskap bidrar til å bygge opp under en helhetlig kristen identitet og virkelighetsoppfatning. Som følge av dette står kristendommen ved inngangen til middelalderen frem som en «komplett» religion, i stand til å imøtekomme og integrere de forskjelligste sider ved den menneskelige eksistens.

Også barn og unge var dypt involvert i denne prosessen. Det var gjennom den de fikk sin kristne dannelse, slik også voksne kristne fikk det, og de var til tider selv også bidragsyttere i den. Alle de sju dimensjonene som Smarts modell

³ Se Smart 1998: 11–22. I den opprinnelige modellen var ikke det materielle elementet med, men han har i en revidert versjon føyd til dette som et sjuende element. Se Gilhus/Mikaelsson 2007: 141–43 for en kort fremstilling av Smarts og andres religionsmodeller.

angir, ble i den tidligste kristendom tatt i bruk i barns og unges trosopplæring. Kildene vi har arbeidet med i denne boka, har gitt mange eksempler på dette. Barn og unge fikk formidlet kristendommens fortellinger og lære. De fikk del i sakramentale handlinger og kunne bidra ved gudstjenester som tekstlesere. De ble ansett som moralsk ansvarlige, og det blø stilt krav til deres livsførsel. De ble lært opp til å be og å synge salmer. De deltok i det gudstjenestelige fellesskapet, for eksempel i de tidlige husmenigheter. Og etter hvert som man fikk egne kirkebygg, var barn og unge med også der. På denne måten kunne de møte den kristne troen i alle dens dimensjoner, om det enn kunne variere med tid og sted hvilken plass de ulike hadde. Dette mangfoldige dannelsesprosjektet kan vi også i dag speile oss i for å finne inspirasjon til en helhetstenkning for vår tids trosopplæring.

Trosopplæringen sett i forhold til samfunnet og hjemmet

Kristendommen vokste frem i en verden som både sosialt, etnisk og religiøst var svært mangfoldig, «pluralistisk». Som vi har vært inne på flere steder i denne boka, er det mange trekk ved denne perioden, antikken og senantikken, som vi også synes å gjenfinne i vår egen tid. Kristendommens fremvekst skjedde ofte i sterk brytning med omgivelsene, noe som stilte den enkelte kristne og det kirkelige fellesskap overfor store utfordringer med hensyn til selvforståelse, moral, syn på samfunnet og holdninger til antikkens kulturelle tradisjoner. Det ble nødvendig å stille spørsmål som: Hva er verd å ta med seg videre, og hva må forkastes? Hvordan skal vi la troen komme til uttrykk i hverdagen? I vårt moderne samfunn, der svært mange av oss fremdeles bærer med oss arven fra en kristen enhetskultur, men der vi, og ikke minst barn og unge, må håndtere inntrykkene fra en verden som blir stadig mer sammensatt, er det nyttig å arbeide med materiale fra denne dannelsesfasen i kristendommens historie. Det kan trolig være en god del å lære av den bevisste holdning som de første kristne hadde til den kulturelle arven som antikkens barn og unge fikk formidlet. Samtidig er det grunn til å være kritisk til de tendenser til tilbaketrekning og avvising av samfunnet som en god del kristne sto for, for eksempel gjennom askese, og som også kunne berøre barn og unge sterkt. I dag er det riktignok slik at kristen trosopplæring må ta opp nye temaer, som for eksempel forbrukskulturen og miljøproblemene. Men like fullt er det fremdeles mange utfordringer som er felles, så som spørsmål om menneskeverd, omsorg for svake, personlig ansvarlighet, og arbeidet for rettferdig fordeling av goder.

Det er først et stykke ut i (sen)antikken at sporene av organisert trosopplæring for barn og unge blir tydelige. Studiet av materialet har vist oss at det var

hjemmene som i den tidlige del av denne perioden var den viktigste settingen for kristen tradisjonsformidling. Riktignok hadde hjemmene også i førkristen sammenheng en slik rolle – det var jo her de aller fleste barn fikk sin grunnleggende opplæring, enten det dreide seg om kulturarven eller yrkesutdannelsen. Men med kristendommens fremvekst ser det ut til å ha skjedd endringer. I forhold til den viktige rollen ammer og barnepassere («pedagoger», jf. Gal 3,24) spilte i antikk barneoppdragelse, er den vekten mange kristne kilder legger på foreldrene og deres oppgaver, påfallende. Den hadde trolig bakgrunn i ønsket om å skjerme barna for uønsket påvirkning og gi dem en oppdragelse i tråd med den nye troen. Siden kristne hjem ikke kunne støtte seg på den antikke allmennkulturen for sine barns trosopplæring, ble det nødvendig at de nærmeste, oftest foreldrene, tok et større ansvar. Det var nok vanlig at også kristne som hadde råd til å bekoste skolegang for sine barn, selv tok et ansvar for trosopplæringsdelen av deres utdanning.

Bibelens plass i tidligkristne barns trosopplæring

De bibelske fortellinger og tekster fikk en sentral plass i den tidligkristne trosopplæring. Dette var i stor grad en følge av kristendommens røtter i jødisk kultur, der lesing og tolking av Skriften spilte en helt avgjørende rolle i tradisjonsoverleveringen. Dette er for øvrig en arv som også preger vår norske, hovedsaklig lutherske, tradisjon, og det så sterkt at det ofte blir tatt som noe selvsagt og «naturlig». Men sett i lys av antikkens religioner og også andre perioder i kristendommens historie er dette ikke selvsagt. I det religiøse landskapet som den tidlige kristendom tilhørte, var det andre dimensjoner enn tekster som kunne bety langt mer, som for eksempel riter og hellige steder. Ja, i flere av de antikke religionene spilte tekster knapt en rolle – i stedet var handlinger og ritualer de bærende elementer i «troslivet», og trosopplæringen av barn og unge innebar for en stor del å føre dem inn i og øve dem opp i praktiseringen av disse. Men i den tidlige kristendoms trosopplæring kom altså tekster til å stå sentralt. Et tydelig uttrykk for dette var utviklingen av en skriftkanon: Det er i denne fasen kirken setter rammen for hvilke tekster som skulle være normative, kanoniske, det vil si retningsgivende for tro og liv, nemlig Det gamle testamentet og de tjuesju skriftene som etter hvert kom til å inngå i Det nye testamentet.⁴

4 Den gammeltestamentlige kanon ble rett nok noe ulik for de ortodokse, de katolske og de evangeliske kirkene, mens de alle har de nytestamentlige skrifter felles. Se Aasgaard 2008a: 1428–31 for oversikter over kanon.

Når det gjelder de tekster som ble brukt i den tidligkristne trosopplæring, ser vi at Det gamle testamentet spilte en viktig rolle, men satt inn i rammen av en kristen helhetsforståelse. Det betyr at man fortalte fra Det gamle testamentet på måter som begrunnet og motiverte den kristne tro. Dels ble hendelser, personer og profetiske utsagn i tekstene forstått som forvarsler, forbilder og løfter som var oppfylt i Jesu liv og gjerning og i kirkens liv og gudstjeneste. I teologisk sammenheng blir dette vanligvis kalt for typologisk tolkning. Og dels ble GT-fortellinger og -personer brukt som etisk eksempelmateriale og modeller, ofte ved hjelp av ulike slags allegoriske fortolkninger.

Fortellinger fra Jesu liv og samlinger av hans undervisning og bud sto også sentralt. Når disse knyttes sammen med Det gamle testamentet og blir til «Bibelens store fortelling», ser vi en utvikling i retning av det som i den tidlige kristendom ble kalt «troens regel» eller «trosregelen» (*regula fidei*). Dette var ulike formuleringer av troen, som etter hvert fikk en fast form i de tre oldkirkelige bekjennelsene (se kap. 8).⁵ Denne store bibelfortellingen begynner med skapelsen, særlig menneskets skapelse, fortsetter med syndefallet og det behov for frelse som syndefallet medførte. Så gjengis, kort eller langt, hovedpunkter i den gammeltestamentlige historien med vekt på folkets utferd fra Egypt (eksoodus) og løftene til David. Deretter følger det andre hovedpunktet i fortellingen: Historien om Jesus som den andre Adam, som gjenoppretter det som den første Adam ødela med sitt fall. Så følger tredje trinn: Hvordan de kristne og kirken bringer budskapet ut i verden, og at Gud ved tidenes ende skal reise menneskene opp igjen fra døden og nyskape verden med fred og rettferdighet. Elementer av denne store beretningen finner vi allerede i Det nye testamentet, blant annet i taler i Apostlenes gjerninger. Fortellingen er narrativ i sin karakter, men er samtidig bygget opp etter det vi kan kalle et dogmatisk skjema. Denne faste grunnstrukturen opptrer i en kort og rendyrket form i trosbekjennelsenes tre artikler, der bekjennelsen til Gud som skaper, Jesus som frelser og Den hellige ånd som fornyer også fremstår som en sammenhengende fortelling.

Den tidligkristne trosopplæringen var dermed konsentrert om de sentrale sider i den kristne tro, en art troslære hvor fortellinger fra Det gamle testamentet, fra Jesu liv og den tidlige kristne virksomhet utgjorde «tekstene». Vi vet at man benyttet sammenfatninger, utvalg og tekstkombinasjoner av bibelsk materiale, noe de også gjorde i opplæringen av barn og unge. På grunnlag av dette kan vi tenke oss at det i praksis dannet seg utvalg egnet for barn og unge. I tråd

⁵ Se Skarsaune 1997. En av de tidligste og enkleste formuleringer av dette slag finner vi i Rom 10,9: «Jesus er Herre» (gresk *kyrios Iesous*).

med antikk pedagogisk og retorisk tradisjon har bibelfortellingene også fungert som eksempler. Det viser en praktisk innretning på undervisningen: Hvem skal man etterligne? Hva skal man holde seg borte fra? En viktig side i trosopplæringen var å tegne en kristen livsførsel, slik eksempelvis formaningene om «de to veier» viser.

Det er mye å lære av den energi man i denne perioden brukte på å utvikle metoder for tolkning av Bibelens tekster, slik som typologi og allegoriske tolkninger. Dette var grep som var sentrale i tidligkristen forkynnelse og opplæring, og som kristne flest, både lek og lærd, var fortrolige med, ikke minst fra gudstjenestene. Slike tolkningsmåter bidro til å gjøre de gamle bibelfortellingene aktuelle, det vil si samtids- og hverdagslivsnære, samtidig som de også åpnet for rike tolkningsmuligheter, der tekstene kunne tale inn i et mangfold av situasjoner. For eksempel ble Augustins møte med biskop Ambrosius' allegoriske tolkninger avgjørende for den store vekt og verdi Bibelen kom til å få for ham (*Bekjennelser* 5.13–14; 6.3–5). Som ung og tenksom mann hadde Augustin opplevd mye i Bibelen som underlig og umoderne. Men gjennom allegorisk tolkning ble han i stand til å forstå den på måter som kom hans intellektuelle og personlige behov i møte, og som var på høyde med samtidens tenkning og også bærekraftig videre i hans eget liv.

For oss i dag er det selvsagt svært mye ved disse måtene å tolke Bibelen på som ikke er gangbart. Likevel kan dette engasjementet for å gjøre Bibelen virkelighetsrelevant tjene som impuls inn i trosopplæringen. Særlig gjelder dette overfor ungdom: Det er viktig å gi dem en form for kunnskap og forståelse av Bibelen som hjelper dem til å komme til rette med den og verdsette den også som voksne. For eksempel trenger de å bli satt tankemessig i stand til å håndtere kritiske holdninger til Bibelen. Og de trenger å få de redskaper som trengs til egen refleksjon rundt Bibelens relevans, for eksempel i møte med de stadig nye innsikter naturvitenskapene gir oss.

Den vekten man i den tidlige kirke la på grunnkunnskap om Bibelens fortellinger for barn og unges del, er verd atskillig ettertanke. Ikke minst gjelder det i vår kulturelle situasjon, der dette har begrenset rom både i skolen og media, og der selv kirken har få fora for planmessig skoloring i kristendommens grunnkilde. Trosopplæringsreformen har mange viktige hensyn den skal ivareta i forhold til barna og de unge, for eksempel med å skape tilhørighet og opplevelse av å være godtatt som hele mennesker. Gitt de mange gode saker ellers ligger det derfor en stor utfordring, men også atskillige muligheter, i å gjøre arbeidet med Bibelen til en integrert og sentral del av opplæringen.

Noen momenter ved den tidligkristne trosopplærings form og innhold

Den vekt som Jesus legger på barn, og den rolle som dåpen spilte i den tidlige kirke, utfordrer når det gjelder temaet tro og kjønn. Eksempler på dette har vi blant annet i mange av de undrene evangeliene forteller om, der Jesus i flere tilfeller helbreder barn, både jenter og gutter. Temaet kommer også til uttrykk i Galaterbrevet, et brev fra tidlig 50-tall e.Kr. I brevet gjengir Paulus et bruddstykke av et tidligkristent dåpsritual. Der sies det tydelig at dåpen har følger for forståelsen av kjønn og relasjoner mellom kjønnene: «her er ikke mann og kvinne» (Gal 3, 28). Andre tidlige kilder nevner eksplisitt at begge kjønn får del i undervisningen, fordi både gutter og jenter er døpt på samme grunnlag.⁶ I et samfunn hvor opplæring var så klart kjønnsbestemt, og i menns favør, var dette noe nytt.

Det er også verd å merke seg den sentrale rollen treenighetstanken spilte i den tidlige kristendom, særlig i 300- og 400-tallets teologiske diskusjoner. Gjennom fremveksten av trosregler og -bekjennelser kom dette også til å prege trosopplæringen i denne perioden. I vår norske trosopplæringstradisjon har mye av vekten ligget på Jesu liv og verk, det vil si på den andre trosartikkel. Slik er det nok fremdeles for en stor del også i dag. Ofte har dette skjedd på bekostning av første og tredje trosartikkel, og av de to andre – like viktige! – personene i guddommen. I antikkens kristendom var man blant annet opptatt av å reflektere over Guds vesen og hans forhold til skaperverket, ofte ved hjelp av samtids filosofiske og naturvitenskapelige tenkning. Man la for eksempel vekt på Guds «virkemåter» overfor verden, og tenkte seg Gud som en «første bevegelse». Og man så skaperverket og dets oppbygning og orden som en avspeiling av Gud og hans godhet. Likedan hadde også refleksjoner over Den hellige ånds rolle en stor plass. Ofte kom dette til uttrykk gjennom den vekt man la på kirken, «de helliges samfunn», der fokuset ikke var på mennesket og den enkeltes tro, men først og fremst på mennesket som medlem i et større fellesskap. I det hele tatt var man innenfor denne treenighetstenkningen svært opptatt av å balansere de tre personene i Gud opp mot hverandre, slik at rikdommen i gudsbildet skulle få klinge i sin fylde. På dette området er det mye lærdom å hente fra den tidlige kristendom når det gjelder bevisstgjøring på hvordan moderne trosopplæring skal utformes.

Et aspekt som imidlertid fortjener større oppmerksomhet enn det de tidligkristne kildene gir, er skapelsesteologiens perspektiv på opplæring. Det virker som om frøse og fortapelse har fått så stor oppmerksomhet i barnas oppdragelse i den eldste kristenhet, at dette stundom har forskjøvet det livsbekref-

6 Sandnes 2009: 37.

tende i tanken om at vi er skapt i Guds bilde – nettopp som mennesker med livsytringer og behov. Ikke minst er dette viktig å være oppmerksom på når man har med barn og unge å gjøre. Flere av de historiske kildene er formulert på bakgrunn av en kristendomsform hvor naturlige livsytringer ble problematisert snarere enn knyttet til troen på Gud som livets Skaper. I den voksne Augustins *Bekjennelser* merker vi en tåne av såret barndom som gjerne kan ha sin grunn i manglende forståelse for hva det er å være skapt som barn med den livsutfoldelse som ligger i det (kap. 6 og 7). «Vi elsket å leke», sier filosofen om sin barndom, men det fant ikke gjenklang i den opplæring han møtte (*Bekjennelsene* 1.9.15). Her er det inspirasjon å hente i en av de viktigste kildene for opplæring av barn og unge i Bibelen, nemlig visdomslitteraturen. Den speiler livets mangfold, og formulerer opplæring på grunnlag av det. Denne litteraturen viser således at livsmestring i vid forstand hører med til en bibelsk begrunnet opplæring av barn.

Ut fra det historiske materialet er det også naturlig å peke på at en ensidig profesjonalisering av trosopplæringen er uheldig. I den tidlige kristendom var hjemmet den sentrale arena for trosopplæring. Kirken av i dag bør spørre seg hvordan den best kan spille på lag med barns og unges primærmiljø når det gjelder trosopplæringen. Foreldre og andre nære voksne har et ansvar som kirken av flere grunner og på flere måter bør støtte. Den grunnleggende sosialisering, også når det gjelder tros livet, skjer i de nære relasjoner. Samtidig skal ikke kirken overlate ansvaret for trosopplæringen til foreldre og andre rundt barnet. Det vil være å privatisere det som hører det kristne fellesskapet til. En opplæring som tar sikte på at troen skal utfolde seg i et fellesskap, kan ikke bare skje «på hjemmebane.» Dette er også et viktig aspekt ved det å leve som kristen i et flerkulturelt og flerreligiøst fellesskap. Når trosopplæringen også er klart forankret utenfor hjemmet, får barn og unge bedre mulighet til å utvikle kompetanse til å leve sammen med andre utenfor egen familie, og etter hvert også i forhold til samfunnet ellers.

Selv om vi i disse refleksjonene over innholdet i den tidligkristne trosopplæringen særlig har lagt vekten på fortellingsdimensjonen (bibeltekstene og tolkning av dem), vil vi her igjen understreke det mangfold av dimensjoner som den foregikk innenfor. Samlet sett kan vi likevel si at trosopplæringen innholdsmessig konsentrerte seg om kunnskap, praksis (ritualer og etikk) og fellesskapet. Det var gjennom samspillet mellom disse elementene at barn og unge i den tidlige kirke utviklet sin identitet som kristne. Med dette som arv ble de satt i god stand til å møte nye tider og utfordringer, som enkeltmennesker, kirke-medlemmer og samfunnsborgere.

Trosopplæring med kildene

Mange av kildene som dannet grunnlag for det historiske bildet vi har gitt av tidligkristen trosopplæring, er også kirkens normative tekster, dens kanoniske tekster. Disse vil alltid være mer enn bare historie: Uansett tid vil de på en spesiell måte tegne hva kristen tro og dermed også kristen opplæring er. De er ikke bare historiske tekster, men tekster i aktiv bruk og med en gyldighet også i dag. Som vi alt har vært inne på, har tekstene – og bør de ha – en sentral plass også i dagens trosopplæring for barn og unge. Bibelen, med Det gamle og Det nye testamentets skrifter, vil dermed som de kristne grunnkilder kunne gi retning til og også bidra med mye av det innhold som moderne trosopplæring får.

Dette reiser flere viktige spørsmål rundt hvordan vi skal forholde oss til dette materialet i dag, og særlig til hvordan det brukes overfor barn og unge. Disse er i en inntrykksvar fase av livet der bibelstoffet, ikke minst gjennom måten det blir formidlet på, vil danne mønster for hvordan de opplever møtet med en kristen forestillingsverden, og også for hvordan de selv skal utvikle seg menneskelig og religiøst. Dette er det imidlertid ikke rom for å ta opp i noen bredde her. Det vi skal gjøre, er bare å berøre enkelte spørsmål som har reist seg i studiet av det tidligkristne materialet.

Bibelens status i trosopplæringen

Ett viktig spørsmål dreier seg om hva slags status den tidligste kristne praksis, ofte kalt urkirkelig praksis, skal ha. På hvilken måte er den normativ for kirken av i dag? For noen er «tilbake til urkirken» et ideal som følger av at Det nye testamentet er normativt for kirken. Den lutherske tradisjon har et annet syn på dette. Det kommer blant annet til uttrykk i Den augsburgske bekjennelse (Confessio Augustana, 1530). Artikkel 7 sier om kirken:

... til sann enhet i kirken er det nok å være enig om evangeliets lære og om forvaltningen av sakramentene. Men det er ikke nødvendig at det alle steder er ensartede menneskelige overleveringer eller skikker eller seremonier som er fastsatt av mennesker.⁷

Ut fra dette er det evangeliet selv og forvaltningen av sakramentene som forbinder oss med våre første trossøsken og den tidligste kirke, ikke ordninger og strukturer. Dette innbyr til en kritisk bruk av materialet fra den eldste kristen-

⁷ Brunvoll 1972: 48–49.

het når det gjelder å tenke over hvordan trosopplæring av i dag bør se ut. Det er altså ikke et ideal at det skal være slik det var den gang. Samtidig er den før-konstantinske tid en formativ periode for kirken som det er riktig og nyttig å bruke som tankestiller. Til tross for avgjørende forskjeller mellom den tiden og vår handler det i begge tilfeller om å formulere kristen identitet i forhold til et verdi- og livssynsmessig mangfold, og i forhold til et samfunn preget av store endringer.

Det er for eksempel grunn til å være kritisk til det syn på barn som vi møter i tidligkristne kilder, Det nye testamentet inkludert. Det er et gjennomgående trekk at barna oppfattes som umyndige, uferdige og utilstrekkelige både når det gjelder språk og forståelse. Et eksempel på en slik forståelse av barn og deres utvikling finner vi i Paulus' ord i 1 Korinterbrev 13,11: «Da jeg var barn, talte jeg som et barn, tenkte jeg som et barn, forsto jeg som et barn. Men da jeg ble voksen, la jeg av det barnslige.» I denne teksten er det ikke et ideal å bli i sin barnetro eller å bli værende som barn, men å modnes og å bli «voksen». Tanken om vekst og utvikling er selvsagt uoppgivelig i all opplæring, og det er noe vi også ser gjenspeilt i Paulus' ord her. Men kanskje må vi tydeligere enn Paulus løfte frem det radikale i det at Jesus gjør barna til forbilder: «Uten at dere vender om og blir som barn, kommer dere ikke inn i himmelriket» (Matt 18,3). Selv om disse utsagnene i evangelietradisjonen åpner for noe ulike tolkninger (se kap. 5), uttrykker de likevel klart at barna ifølge Jesus har noe ved seg som man ikke skal vokse ut av, men som heller utgjør et mål på hva det vil si å være Guds barn.

Jesu ord om barna og Guds rike satte en dagsorden som ikke ble fulgt opp i den tidlige kristendom. Samtidens syn på barn ble, av mange grunner, bare i begrenset grad utfordret av det Jesus hadde sagt. Ut fra hvor viktige vi opplever at fortellingene om Jesus og barna er i evangeliene og også for oss i dag, er det for eksempel overraskende å se at det blant de mange prekener som er bevart fra den tidlige kirke, er svært få som tar utgangspunkt i dette bibelstoffet. Og de som er bevart, handler i liten grad om barnas rolle i det.

Dette er utfordringer som dagens kirke må ta sterkere inn over seg, ikke minst ut fra de historiske erfaringer og de ressurser vi i dag rår over.

Trosopplæring mellom helhet og romslighet

Hva betyr det så i praksis å tegne en trosopplæring hvor barna settes i sentrum? Dette rommer både teologiske og pedagogiske utfordringer som må tas opp i andre sammenhenger og av annen kompetanse enn det vi representerer. Noen konsekvenser vil vi likevel peke på. Barna må tas på alvor som barn. Deres

gudsliv er legitimt og fullgodt, og det må næres nettopp som en barnetro. Samtidig må det gis rom for vekst, slik at barna ikke vokser ut av troen når de blir eldre. Dette innebærer at barna ikke primært betraktes som objekter eller som mottakere, som noen som troen skal formidles til. Vekt på barna som subjekter og som aktive deltakere i trosopplæringen der de får utvikle tro på egne premisser, og utvikle seg ut ifra egne forutsetninger, er derfor viktig.

Den svenske religionsforsker og -psykolog Hjalmar Sundén (1908 -93) preget for noen årtier siden begrepet «total tradisjonsformidling».⁸ Innenfor en slik tenkning, som har mye felles med Ninian Smart's forståelse av religion, vil trosopplæring bety at barna får mulighet til å leve seg inn i gudsopplevelsens ulike dimensjoner, og nettopp som barn. Opplevelse, identifikasjon og imitasjon er i en slik sammenheng like viktig som verbal formidling av kunnskap, noe vi også ser gjenspeilt i det tidligkristne materialet. Dette er et verdifullt perspektiv, særlig i forhold til behovet for å utvikle en trygg kristen identitet hos barn og unge. Men det ligger også en utfordring i en slik formidlings- og sosialiseringmodell. Nettopp fordi den er så omfattende, kan den bli «invaderende» overfor barn og unge. Dette ser vi tydelige trekk av i Johannes Krysos-tomos' tanke om at barn skal formes slik man former en statue (kap. 10).

Samtidig finner vi flere holdninger gjenspeilt i det tidligkristne materialet. Noe overraskende har vi et eksempel på dette i en praksis vi har berørt flere steder, nemlig at et familieoverhode ofte ble døpt «med alle i sitt hus». I nyere tid er dette blitt kritisert for å være kollektivistisk og et uttrykk for tvang fra pater- eller materfamilias' side. Men det kan også oppfattes annerledes, nemlig som en praksis som ga atskillig tanke- og bevegelsesrom for dem som tilhørte et slikt kristnet hus. Innenfor antikkens hierarkiske familiemønster var det dermed for den enkelte, enten man var barn eller voksen, lagt til rette for en indre frisone for usikkerhet, for modning og for vekst. Også dette er et viktig perspektiv å ha med i tenkningen om trosopplæring. Vi står i norsk sammenheng i en religiøs og livssynsmessig tradisjon som har lagt mye vekt på personlig tro og overbevisning, og vi lever i en tid som fokuserer sterkt på individualitet og på krav til hvert menneske - også til barn og unge - om å ta stilling og å mene. Dette kan lett gå på bekostning av det behov den enkelte har for modning på egne premisser og i eget tempo. I nyere tid har den danske teologen og filosofen Knud E. Løgstrup (1905 -81) pekt på at ethvert menneske har en «urørlighetssone», et friområde som ikke skal krenkes.⁹ Dette er et verdifullt memento nettopp fordi trosopplæring alltid befinner seg i en viss spenning mellom dette og utfordringen til en bevisst voksentro.

---

8 Sundén 1974

9 Løgstrup 1997: 176.

Barneteologi og tidligkristen trosopplæring

Det har i norsk sammenheng vært gjort mye verdifullt arbeid med å utvikle en egen teologi for barn, en barneteologi. Internasjonalt sett ligger vi langt fremme på dette området.¹⁰ Når barna slik blir satt i sentrum for teologien, er det en parallell til andre teologiske retninger som tar utgangspunkt i marginaliserte grupper og tolker Bibelens tekster i lys av deres situasjon, som for eksempel frigjøringsteologi, feministisk teologi og postkolonial teologi. Innenfor slike former for teologi er man mye opptatt av hermeneutiske spørsmål, hvordan bibeltekstene kan tale inn i de underprivilegertes situasjon, men også av hvordan tekstene har vært brukt og misbrukt opp gjennom tidene. Målet med slike tolkninger av Bibelen er særlig å se hva det betyr at Gud står på de svakes side, å bidra til respekt og til tro på eget verd, og å gi impuls til frigjøring fra undertrykkende krefter.

Det er mange gode grunner til å snakke om en barneteologi på linje med disse andre typene teologi: Barn har til alle tider utgjort en tallrik del av menneskeheten; det er her tale om en stor minoritetsgruppe.¹¹ Barn har også gjennom store deler av historien vært usynliggjort og utlevert til voksnes og omstendighetenes spill. Og det er dessuten spesielt for barn, til forskjell fra de fleste grupper som opplever marginalisering, at de ikke har mulighet til å tale sin egen sak. Nettopp fordi de er barn, er de avhengige av at andre ivaretar dette for dem – og det gjør dem til en spesielt sårbar gruppe.

Å tenke barneteologisk vil si å nærme seg bibeltekster og teologi, historie og nåtid med liknende perspektiver som innen for eksempel frigjøringsteologi og feministteologi. Det innebærer at man gjør «barneblikket» til et overordnet perspektiv på alt dette. En viktig side ved det vil være å se Bibelens tekster og virkeligheten ellers ut fra barns behov og interesser. Det kan til og med også bety å forsøke å se det med barns øyne – i den grad det er mulig for oss voksne. Her er ikke stedet for å gå inn på de følger et slikt blikk vil få i praksis og generelt sett – men vi tror at det kan komme mye godt ut av å tenke igjennom dette.

Det vi likevel vil gjøre her, er å reflektere over om og hvordan et barneteologisk blikk kan gi hjelp til en bevisst bruk av det tidligkristne materialet, og da spesielt bibeltekstene, i trosopplæringen. For enten man identifiserer seg med et slikt blikk eller ikke, kan det være verdifulle impulser å hente fra dette.

¹⁰ Se Aasgaard 2008b for et oversyn. For eksempler på dette, se artiklene i Johnsen 2007 og Weyde 2004. Et tidlig, men fremdeles interessant bidrag er Hognestad/Rian 1985.

¹¹ Faktisk er det vel tale om den største minoritet til alle tider: Alle har en gang vært barn, og mange av dem som er barn, får ikke oppleve å bli voksne.

Når man tenker barneteologisk, kan man benytte ulike grep; her skal vi bare ta noen av dem. Ett slikt grep er like grunnleggende som det er enkelt, nemlig å bli bevisst på temaet barn i Bibelen. Det er da også hva vi har ønsket å bidra til i denne boka, og vi har gjort det innenfor et avgrenset område: tidligkristen opplæring av barn – dette er et tema som hittil er gitt svært lite oppmerksomhet i forhold til hva den tidlige kirkes voksenopplæring, voksenkatekumenatet, har fått.

Et neste trinn i barneteologisk tenkning er å lete frem stoff som kan gi innblikk i barns trosopplæring. Dette har vi forsøkt å gjøre i de fleste av kapitlene. Til det har det ofte vært nødvendig å lete mellom linjene eller å gå på jakt i annet, mindre kjent stoff – for som vi også har vært inne på, er barns trosopplæring et tema som både de opprinnelige forfattere selv og også forskningen oftest har gjort lite ut av. På dette området har tidligere trosopplæring allerede gjort en stor barneteologisk innsats, uten å tenke over at det faktisk var det man gjorde. Når man – som har vært vanlig – på flanellografer i gudstjenester og samlinger gjengir historiene om barna som de største i himmelriket (Matt 18,1–5 parr), om Jesus som tross disiplenes protest tar imot barna og velsigner dem (Mark 10,13–16 parr), om den lille gutten som med sine fem brød og to fisker la grunnlaget for Jesu brødunder (Joh 6,5–13), og også andre fortellinger der barn spiller en rolle, ja, da er det barneteologi man driver. For ut av en Bibel som er fylt av, preget av og skrevet av en masse voksne, henter man dermed frem de mange barna som også fins der, og løfter dem frem og opp så alle får se.

Et viktig side ved en barneteologisk tilnærming til trosopplæring vil være å lese de tidligkristne tekstene med et kritisk blikk. Med det menes ikke noe negativt, men at vi skal lese dem med syn for både de problemer og de muligheter de rommer. Dette har vi i boka allerede gitt atskillige eksempler på. Vi har blant annet stilt spørsmål ved oppdrageridealer som tekstene gjenspeiler, og også vært forbeholdne til om enkelte bibelfortellinger, særlig fra Det gamle testamente, egner seg i trosopplæringen. Samtidig har vi også pekt på andre trekk, for eksempel hvordan kvinner kunne spille en viktig rolle i trosopplæringen, også overfor gutter (jf. 2 Tim), og hvordan barn og unge gjennom de krav som ble stilt til dem, også ble gitt ansvar og dermed regnet med (jf. hustavlene). Det gjelder ellers for mange av Bibelens tekster om dette at vi må se dem i et kritisk tvelys. I Apostlenes gjerninger skildres for eksempel Paulus' intense trosopplæring overfor de kristne i Troas like før han skal reise fra dem (Apg 20,7–12). På den ene siden får vi vite at barn også er med på dette: Unggutten Evtikos sitter i et vindu, som en av trolig flere unge deltakere på samlingen. På den andre siden får vi høre at Paulus holder på så lenge at gutten sovner og faller ut av både vinduet og opplæringen. Heldigvis går det bra til slutt. Men vi

får likevel et signal om at den tidligkristne trosopplæring ikke alltid foregikk på den yngste generasjons premisser.

Et siste element innen barneteologien dreier seg om selvkritikk: at man i tolkninger og praktisk bruk av disse tekstene er bevisst på hvilke motiver, midler og mål man har. Er det barns interesser, eller mest våre egne voksne vi er opptatt av å fremme? Hvilken kulturell form av kristen tro er det vi formidler – hvor reflekterte er vi rundt det? Og på hvilke måter får troen på den treenige Gud og på evangeliet skinne igjennom i trosopplæringen?

Når jeg så skal ut i verden

*Du til dåpen lot meg kalle
da jeg var en liten knopp.
Skal jeg visne, skal jeg falle?
Hjelp meg du å vokse opp!
Hjelp meg du å tidlig lære
og å elske Herrens ord,
slik at jeg blant dine kjære
kan få knele ved ditt bord!*

*Når jeg så skal ut i verden,
aldri jeg alene er.
Farer truer oss på ferden,
men jeg vet at du er nær.
Trygt skal dine bender bære
meg og søsken, far og mor.
La oss evig sammen være,
vi som var det her på jord!*

Disse to versene er hentet fra salmen «Milde Jesus» (NoS 354), en sang som mange kjenner og er glade i. Det er fra denne salmen vi har hentet hovedtittelen til denne boka. I versene er dåp, tro og tillit, opplæring, vekst og fellesskap knyttet tett sammen. Kan hende sammenfatter salmen mye av det grunnleggende tankegods i kirkens opplæringsreform?

Salmen er formet som et barns bønn. Det siste verset handler om at barnet skal ut i en tilværelse som er både utfordrende og vanskelig, men der det aldri trenger å være alene. Salmen skildrer dette som å skulle «ut i verden». Dette er en uttrykksmåte som er gått inn i hverdagspråket, men som har sin bakgrunn i Det nye testamentet. Ordet «verden» brukes svært ofte der, både i evangeliene og i brevene. På gresk står det *kosmos*. Ordet har en rekke betydninger, som favner hele spekteret fra det falske til det sanne, fra det fæle til det vakre, fra det onde til det gode: det som er gudfiendtlig, det som er fallent, universet, menneskeheten, himmelrommet, et smykke, noe formfullendt. Hele den verden som den nådige Gud står bak, men som også er så fylt av farer.

Som døpte er vi alle – enten vi er unge eller gamle – sammen i dette: Vi er mennesker ute i verden. Vi er under opplæring. Og vi er barn, Guds barn.